

A VALÓSZÍNŰTLEN MESTER

Krúdy Gyula: Napraforgó – Asszonyságok díja

A magyar próza klasszikusai 51. kötet.

Unikornis, 1998.

Kemény Zsigmond – nagy prózaíróink közül azon kevesek egyike, akik komoly teoretikus érdeklődéssel és tudással rendelkeztek – egy 1853-as cikkében „szabálytalan alakú műnek” nevezi a regényt, „mely a cselekvény egységére sem kénytelen szigorúan ügyelni, mely a meglepő bonyolításokat mellőzheti, és néha a leg-egyszerűbb mesével kijöhet, sőt az Óperencián túlig mindenütt tapsot arathat”. A regénynek ez a már Goethe és Hegel által is elemzett formátlansága a lehető legkedvezőbb terep a mindenkéltől lírikus hajlamú Krúdy számára. Az ő regényei valóban rendkívül szabálytalanok, nincsenek tekintettel semmiféle egységre, cselekményük többnyire széthulló, kusza; alakjai gyakran alig bír-
nak éles kontúrral, elrajzoltak, epikus árnyékuk zilált, akárha valóban az Óperencián túl jöttek volna világra.

Krúdy regényeiből aligha ismerhető meg az a kor, amelyben játszódnak és amelynek rekvizitumai – többnyire közhelyeken – felbukkannak a szövegben, a szerző szociális érdeklődése minimális, regényeinek világa e tekintetben alig tagolt, szinte minden figura ugyanazt a hangot, a narrátor hangját beszéli, a dialógusok a narratív részek meghosszabbításai, áriák inkább, mint a cselekményt előmozdító vagy a helyzetekből következő megnyilatkozások. Dosztojevskijen kívül nehéz lenne megnevezni más nagy író, aki annyi sutaságot, alaphibát halmozott volna össze regényeiben, mint Krúdy. A szüzsé többnyire gyermeteg és giccses, a regényalakok által megfogalmazott világnézet általában primitív vagy meghökken-

tően naiv, a szereplők szellemi arca alig dereng; Krúdy nem volt különösebben művelt ember, és ennek a regényhősök isszák meg a levét. Szövegei hemzsegnék a zsurnalisztikus felhangoktól, bántóan sok bennük a szentimentális fordulat, az átgondolatlanság. Egészében elmondhatjuk, hogy Krúdy hihetetlen non chalance-szal dolgozott, a műgondnak néha nyoma sincs írásaiban, ettől aztán regényei megdöbbenően egyenetlenek: a magyar próza utolérhetetlen csúcseit alkotó kétoldalas, elemi erővel kitörő prózaversek lapos, olykor még nyelvileg is igénytelen részekkel váltakoznak.

Krúdy bámulatosan termékeny, ám ehhez képest megdöbbenően rövid életében nem alkotott szerves életművet, hiába írta regények tucatjait, novellák ezreit, nem teremtette meg azt a bizonyos oeuvre-t; regényei, ha egyáltalán, igencsak szervesen kapcsolódnak egymáshoz, művészetében nincs fejlődés, kezdőként is írt zseniális dolgokat, mint ahogy érett korában is képes volt elkövetni csupán pályakezdekre jellemző hibákat; e regények újból és újból mintegy előlről kezdenek mindent. Bár vannak visszatérő alakjai – Rezeda Kázmér, Alvinczi Eduárd vagy éppen a *Napraforgó* egyik főhőse, Pistoli –, ám ők mégsem képesek arra, hogy megteremtsék az életmű organikusságát: Krúdy bizonyos értelemben nem regényeket, vagyis befejezett, esztétikailag végiggondolt prózai alkotásokat írt, hanem világot teremtett. Ez a világ azonban egyike a magyar művészet legbámulatosabb világainak: bár egyetlen regénye sem tökéletes, világa mégis igényt tarthat a halhatatlanságra. Móricz mellett talán ő volt a legmagyarabb prózaírónk a XX. században, de a legkevésbé sem témaválasztása vagy anyaga miatt: művészetének összes csodája és gyarlósága a magyar regény legmélyebb formaproblémáinak tükré. Ha a nyugat-európai regény formátlan volt egykorú elemzői szemében (persze csak a nagy klasszikus műnemek, a dráma, az eposz vagy a líra szemszögéből nézve), a semmiféle múlttal, semmiféle szerves fejlődéssel nem rendelkező magyar regény a formátlanság valóságos kísértet-csárdását járja. Ez magyarázza, hogy regényei mindig az alapoktól kezdik a magyar regény épületének felépítését. Krúdy – ösztönösen, hiszen a legcsekélyebb teoretikus műveltséggel sem bírt, a filozófiát tipikus magyar emberként töké-

letesen ignorálta, talán le is nézte – éppen ezt a formátlanságot tette meg a maga regényformálásának alapjává. Ezzel a verses regényhez és az elbeszélő költeményhez közelítette a regényt, ahhoz a műfajhoz, amelyben a lírikus-epikus narrátor szólama egyenrangú a szereplőivel. (A legkevésbé sem véletlen, hogy az *Asszonyágok díja* motója egy Byron verses regényből származik, hogy Krúdy számtalanszor idézi meg Anyegin alakját.) Krúdy intonációja számomra a *Déli libabok bőse* Arany Lászlójának hangvételéhez áll a legközelebb. Néha egészen leplezetlenül lép színre a lírikus narrátor, így az egyik legfelejthetlenebb részben a *Napraforgó Estefelé* című fejezetének bevezetésében: „Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon!”

Krúdy rendkívül egyenetlen művének egységét – ebben is Arany László rokona – a Hang teremti meg, az intonáció, amely minden mondatára rányomja a bélyegét, amely félreismerhetlenné teszi a legapróbb epikus moccnását is. Annyira egyéni hang ez, hogy utánozni tökéletesen lehetetlen a neveltségesség kockázata nélkül. Nincs is követője vagy tanítványa, művészetének lényegi vonása, hogy folytathatatlan, ebből az epikából nem következik és nem is következhet semmi: Krúdy a legmagányosabb alak regényirodalomunkban. Ez a bizonyos Hang nem a sokat emlegetett „gordonkázás”, az édes-bús nosztalgizálás, a nagy húslevesek költészetének aszúsan zsongító szólama, bár kétségtelen, hogy legtermékenyebb korszakára az 1913 és 1922 közötti szakaszra (e korszakban keletkezett a *Napraforgó* és az *Asszonyágok díja* is) igencsak jellemző. De hiba lenne, ha eltekintenénk az *Asszonyágok díja* túldíszített démonológiájától, paradicsommadaras halálköltészetétől, lázas morbiditásától, vagy éppen a Krúdynál szokatlanul nyers fekete humortól. Ez utóbbira elég felidézni Czifra János, a temetésrendező komoly szakmai gondját, amelyet egy kövér tábornok eltemettetése jelent a számára. „Ezek a magas rangú katonatisztek az örökös békében rendkívül meghíztak. A tábornokok mázsányi súlyúak lettek, mire Czifra János kezébe kerültek (...) A »Pontusz« – amint a legöblösebb koporsót nevezik az üzleti világban – félig sem fogadja be ezt a rendkívüli tábornokot.” Czifra végső elkeseredésében Stefánakhez, az egykori boncolószolgához fordul, aki kijelenti, hogy nincs más

megoldás, a tábornoknak ki kell eresztetni a vérét. A temetésrendező eleinte ellenáll, de aztán „búsan és beleegyezőleg intett. Stefánék felszúrta a tábornokot, mire az lényegesen megkönnyebbült. S ezután akadály nélkül elfoglalta helyét a »Pontusz«-ban.” Ez rendkívüli esemény ezen az egyébként is cifra napon, és már a regény első mondata bejelenti, hogy vége a köznapi szemléletnek, a mindennapok világát az álmok világa váltja fel, ettől kezdve a látomás uralkodik a regény világában: „Démon, aki az egész világ felett uralkodik, egy nap Pestre jött, és a temetésrendező házában lelt búvóhelyet.” És aztán megint a Krúdy-féle kettősséget látjuk, a meghökkentően suta epikus gyarlóságok és a példátlan lüktetésű prózaversek elegyét: egyrészt a bulvárlapok „bukott nőjének” operettje, a megesett lány, Natália története, másrészt a magyar próza világában addig tökéletesen ismeretlen területekre bukducsoló haláltánc hihetetlen sodrása, féktelen szenvedélyű, lidércnyomásos költészete, az álomvilág fegyelmezett szürrealizmusa. Ám a kettőt lehetetlen egymástól elválasztani, az epikus romhalmazon szóvirágokkal borított buja nyelvi vegetáció támad; művészi nagyság és esendőség különleges elegye teszi Krúdyt a magyar próza egyik legvalószínűtlenebb mesterévé.

(Élet és Irodalom, 1998. március 13.)